

REIDAR AASGAARD

Over måte fullt av nåde

Norsk salmebok 2013 i norsk salmeboktradisjon

Norsk salmebok 2013: for kyrkje og hjem
Eide forlag, Bergen, 2013

Når hørte du sist en sang fra før 1950? Eller en mer enn hundre år gammel? Og når sang du sist en mer enn tusen år gammel sang? I vår hverdag er vi – frivillig og ufrivillig – omgitt av musikk og sanger: i butikker, heisen, bilen, hjemme – ja helt inn på kroppen: i propper i øret. Jeg vil gjette at for svært mange av oss er det aller meste av musikk og sang fra de siste par tiårene eller attpåtil nytt av året.

Et av de få stedene man i dag møter eldre sangtradisjoner, er i kirkene. Slike lever også andre steder, særlig i barnehagen, grunn- og kulturskolen, til dels også i folkemusikkmiljøer, folkehøgskoler og enkelte politiske sammenhenger, som i arbeiderbevegelsen. Men det er nok fremfor alt i kirkene at slike tradisjoner holdes i hevd og fremdeles blomstrer.

Det mest håndfaste uttrykket for dette er salmeboka. Hver søndag, og også ellers, synges det fra den i kirker landet rundt, og også i forsamlingshus og hjem. Som sjanger har salmeboka røtter helt til Det gamle testamentes tid, mellom to og tre årtusen tilbake, med Salmenes bok som det fremste eksemplet. Liknende tekstsamlinger har man også i tradisjoner som står nært den jødisk-kristne, for eksempel den manikeiske salmeboka fra 300-tallet, og også i andre religiøse tradisjoner. I kristendommens historie har salmesamlinger ofte inngått i teologiske, kulturelle og politiske stridigheter, alt fra biskop Ambrosius'

salmer i 300-tallets strid mot arianerne, via luthersk salmediktning i 1500- og 1600-tallets konflikter med pavekirken, til det tidlige 1900-talls kamp for en nynorsk salmebok. Både i disse periodene og ellers fremstår salmer og salmesamlinger som tidsspeil: De reflekterer sin tids trosoppfatninger, livsfølelse og forståelser av forholdet mellom individ og kollektiv og mellom mennesket og det guddommelige.

Når Den norske kirke, majoritetskirken i Norge (Dnk), nå har fått ny salmebok, *Norsk salmebok 2013*, er det derfor en viktig begivenhet, og det er mange grunner til å se nærmere på den.¹ Hva slags profil har den? Hvordan plasserer den seg i tradisjonen av salmebøker? Hvilke kultur- og samfunnsforhold speiler den?² Dette er spørsmål jeg vil berøre i fortsettelsen.³ I tillegg til slike beskrivende perspektiver vil jeg imidlertid underveis også komme med en del vurderinger, blant annet av hva jeg ser som sterke og svake sider ved boka.

SALMEBOKTRADISJONEN I DEN NORSKE KIRKE

Salmeboka har spilt en svært viktig rolle i norsk kirke- og samfunnsliv siden reformasjonen.⁴ Sammen med Bibelen og Martin Luthers katekismer har denne boka fram til i dag vært en grunnstein i norsk folkekultur. Få andre bøker, om noen, har hatt en slik utbredelse som salmebøkene, der hovedutgavene fram til for hundre år siden har vært Hans Thomissøns salmebok fra 1569, Thomas Kingos fra 1699, Erik Pontoppidans fra 1740, Guldbergs og Evangelisk-kristelig salmebok fra slutten av 1700-tallet, og så Magnus B. Landstads fra 1869 og Andreas Hauges fra 1863 (autorisert 1873).

På 1900-tallet fikk Landstads reviderte salmebok (1924) en dominerende posisjon, med Nynorsk salmebok fra året etter som en konkurrent i deler av landet. Da Landstads reviderte nærmet seg femti, fikk den et supplement i Salmer 1973 (S73). Denne var med på å danne grunnlaget for Norsk salmebok som utkom drøyt ti år etter, i 1985 (NoS85). Allerede tolv år etter fikk denne et tillegg i Salmer 1997 (S97). Og i 2013 kom den nye Norsk salmebok, som videreførte mye av materialet fra 1985- og 1997-bøkene, med atskillig annet stoff i tillegg. Nedenfor er det salmeboklinjen fra Landstads reviderte vi skal se nærmere på, men med hovedfokus på Norsk salmebok 2013 (N13).

Et interessant trekk i salmebokhistorien er de lange intervallene mellom utgivelsene, men også det faktum at intervallene det siste hundreår er blitt stadig kortere, særlig hvis man tar salmeboktilleggene i betraktning. Mens det mellom tidligere salmebøker har gått femti til hundre år, er avstanden mellom de to siste mindre enn tretti, og dessuten med Salmer 1997 som et supplement omtrent midt imellom. Det er flere grunner til denne endringen, uten at vi kan gå mye inn på det her. Men det er like fullt viktig å spørre seg – som flere har gjort – om det var nødvendig med en ny salmebok etter så kort tid.⁵ Andre forslag har vært å beholde 1985-boka med et nytt tilleggsbind eller å lage en salmebok i to bind, ett med varige, «umistelige», kjernesalmer og ett med salmer av mer blandet karakter, som med tiden så kunne skiftes ut med et nytt tillegg.⁶ Dette er noe jeg vil komme tilbake til i konklusjonen: Bidrar Norsk salmebok 2013 med så mye annet og nytt i forhold til NoS85 at utgivelsen var nødvendig?

Boka som en ting, en gjenstand – «artefakt» i den akademiske sjargongen – ser i dag ut til å være truet av bøker i digitale format. Til dels gjelder dette også salmebok og bibel, men trolig i langt mindre grad enn andre papirbøker. Nettopp fordi salmeboka ikke hører til blant kjøp og kast-typer (som f.eks. krim), er det sannsynlig at den vil ha et mye lengre liv enn de fleste andre bøker. Salmeboka var for hundre år siden blant de få bøker som fantes i de mange hjem, og den kan om noen tiår være blant de få som fremdeles fins der når vi som tilhører 1900-tallsgenerasjonene har dødd fra bokhyllene våre. Det er høyst sannsynlig at de papirbøkene med størst sjanse for å unngå resirkuleringsskjebnen er de som har et slitesterkt innhold, er vakre eller har en spesiell bruksverdi. I denne varianten av kampen for tilværelsen vil salmeboka være en sjanger med bedre odds enn de fleste. I en gjennomgang av Norsk salmebok vil derfor også temaer som det estetiske, brukervennlighet, sideoppsett, forklarende tekster og liknende – i fagspråket kalt «paratekstlige» elementer – være viktige. Hva preger denne boka som gjenstand? Hva signaliserer den om bruk og antatte målgrupper? Mens selve tekstene, det vil si salmene og rekkefølgen (nummereringen) ikke lar seg forandre før neste salmebok, er det annerledes med det paratekstlige: Mye kan endres i senere opplag. Nedenfor vil jeg gå inn på en del slike elementer, både ting som med

fordel kan og ting som helst bør endres (se også notene for en del slike forslag).

HOVEDORGANISERING AV SALMEBØKENE: FRA LANDSTAD TIL NORSK SALMEBOK 2013

Måten salmene er organisert på, kan fortelle mye om salmebokas tilblivelsestid, om brukssituasjon og teologiske prioriteringer fra redaktørens eller kirkens side. På dette området skjedde det et stort sprang fra Landstads reviderte til Norsk salmebok 1985. Landstad var hovedsakelig organisert ut fra de kirkelige handlinger: Et stort flertall av salmene var sortert i én bolk i tråd med hver enkelt søndag og helligdag i kirkeåret, mens to mindre bolker tok for seg kirkelige ritualer (såkalte kasualia som dåp, vigsel og begravelse) og annen kirkelig virksomhet (bl.a. ungdomsarbeid og misjon). Til slutt fulgte tre mindre avdelinger med salmer knyttet til det nasjonale og hjemmet.⁷

Norsk salmebok 1985 ble derimot organisert tematisk. En betydelig, men langt kortere bolk var fremdeles ordnet etter kirkeåret, men salmene var nå plassert i hovedperioder som advent, faste og påske, med unntak for noen særpregede enkeltdager, som f.eks. allehelgensdag. De tre neste bolkene fulgte artiklene i trosbekjennelsen (Gud, Kristus, Ånden/kirken) og deretter kom en stor avdeling, «Livet i Guds verden», som omfattet alt fra forvalteransvar, det nasjonale, årstidene og livet i hjemmet, samt en kort bolk med salmer om det kristne håp. Til slutt fulgte tre avdelinger med prosesjonssanger, salmer med bruk av bibeltekster og liturgiske sanger. Materialet i disse avdelingene representerte nye sjangre i forhold til Landstad, og signaliserte også en utvidet forståelse av begrepet salme. Mens Landstad i sin organisering var klart orientert mot det kirkelig-gudstjenestelige, var 1985-salmeboka dermed redigert ut fra flere og delvis andre premisser: I tillegg til kirkeåret har det spesifikt teologiske (trosartiklene), livsførsel (det etiske, vidt forstått) og det rituelle fått markant plass.

Norsk Salmebok 2013 følger i det store og hele samme ordning som 1985-boka, og fremstår dermed i organisering som en lett revisjon av denne.⁸ Men enkelte nyanser trer like fullt fram. I kirkeårsbolken har noen nye dager fått egne seksjoner, nemlig Høsttakkefest, Mikkelsmess, St.

Hans og Olsok.⁹ Motivasjonen kan ha vært å gjøre disse folkelig pregede dagene mer synlige innenfor en kirkelig ramme. For Olsoks del, den kanskje fremste folkekirkelige merkedagen, er det imidlertid liten fornyelse, og ingen økning i antallet salmer. N13 har i olsokavsnittet heller ikke henvisninger til alternative salmer, noe 1985-salmeboka hadde mange av.

I trosbekjennelses-bolkene har treenighetstanken blitt tydeligere markert: Den delen som tidligere het «Kirken og gudstjenesten», har nå overskriften «Den hellige ånd og kirken». I underseksjonene for andre trosartikkel har det skjedd interessante endringer: Nye overskrifter er «Lovsang, takk og tilbedelse»,¹⁰ «Stillhet og ettertanke» og «Hengivelse og etterfølgelse» – «hengivelse» erstatter NoS85s «lydighet».¹¹ Begge deler signaliserer en større vekt på følelse og religiøs inderlighet enn tidligere.¹²

For livsførsels-bolken er overskriften noe overraskende endret fra «Livet i Guds verden» til «Mennesket i Guds verden». Dette antyder en innsnevring av perspektivet til det menneskelige, og er vel ikke helt dekkende for disse salmene som helhet, siden flere handler om naturen mer allment. Den samme tendensen som i andre trosartikkel til å fokusere på mennesket og dets opplevelse dukker altså også her opp igjen. Denne bolken har ellers fått nye underseksjoner som gir uttrykk for en større bredde av menneskelig erfaring enn i NoS85, slik som «Undring og lengsel», «ærefrykt for livet» og – i motsatt ende av opplevelsesspektret – «Nød og klage». Disse kommer jeg tilbake til senere.

Nye underseksjoner som «Ved sengen» og «For de minste» signaliserer et fokus på barn som gruppe. Dette viderefører og forsterker en policy som var ny i NoS85, og som også gjenspeiler Den norske kirkes nåværende satsing på dåpsopplæring.¹³ Fokuset på barn er positivt. Men måten det gjøres på, er noe problematisk: Hvorfor skal barn være den eneste aldersgruppen som skiller ut, og dermed gjøres til noe spesielt? Det noe kunstige i dette fremgår også ved at disse seksjonene er logisk dårligere innpasset i livsførselsbolken enn de øvrige. Kunne ikke disse salmene vært plassert i de bolkene som de tematisk sett ellers passer godt inn i? Og særlig siden registrene bak i boka uansett gir hjelp til å finne barnevennlige salmer? Utvalget av sanger myntet på barn er for øvrig heller ikke uproblematisk: «Min båt er så liten», med

formuleringer som «når han (Jesus) styrer båten, så går det så bra på veien til himmelens land» har lenge og for mange vært opplevd som banal på grensen til usann, og dessuten unødig himmelvendt.¹⁴

En merkbar endring fra Landstad via 1985-salmeboka og til Norsk salmebok 2013 er økningen i antallet tekster. I nummerering er økningen riktignok ikke så stor: Landstads reviderte har 886 nummer, NoS85 953 og N13 991. Det som imidlertid virkelig utgjør en forskjell er at i Landstad og NoS85 hadde hver tekst, for eksempel parallelltekster på nynorsk og bokmål, hvert sitt nummer, mens slike tekster i 2013-boka er samlet under samme nummer.¹⁵ Og det er mer enn 250 slike parallelltilfeller; hele seksten har også tre eller fire parallelltekster. For eksempel er «Deilig er jorden» gjengitt parallelt på bokmål, nord- og sørsamisk og kvensk. Som følge av dette ender N13 i realiteten på totalt 1264 selvstendige tekster, en økning på omkring 33 %.

Det siste, nye trekket i organiseringen av N13 som skal nevnes her, er at *Norsk bønnebok*, Luthers lille katekisme og noen korte liturgier er tatt med som egne bolker og nummerert fortløpende som salmeboka ellers.¹⁶ Dette gir et inntrykk av at dette stoffet hører med i boka på linje med salmene selv. Det tar også svært mye plass: hele to hundre sider av hovedutgaven av N13. I tillegg kommer også registre på hundre og tjue sider. Totalt summerer hovedutgaven av 2013-salmeboka dermed opp til 1455 sider, mens 1985-boka til sammenlikning var på 957. Omfanget av boka er derfor noe jeg også vil komme tilbake til.

GAMMELT OG NYTT: SALMER FRA ALLE TIDER

Et viktig grep i Norsk salmebok 1985, til forskjell fra Landstad, var at salmene i de enkelte underseksjoner var ordnet kronologisk, med avfattelses- og ev. oversettelsesår presist angitt. Dette gjorde boka til et veritabelt utstillingsvindu for salmer som idéhistoriske objekter. Ved for eksempel å bla seg gjennom sidene for advent-/ jule- og påskesalmer ble man tatt med på en teologisk, filosofisk, sosial- og mentalitetshistorisk vandring fra antikken via middelalderen, reformasjonen, opplysningstiden og fram til vår egen tid. Dette grepet er også brukt i 2013-salmeboka.¹⁷ I prosessen fram mot N13 valgte man tidlig ut en stor gruppe historiske salmer som ble ansett for ufrakommelige, «umistelige». Dette

kjernestoffet har man ført videre, slik at de ulike historiske perioder er relativt godt representert, med tyngde på visse forfattere.

Det er ingen dramatiske endringer i hvilke perioder man har lagt vekt på, men noe av det mest museale og lite sungne har utgått, blant annet enkelte av salmene fra latinsk tradisjon.¹⁸ En betydelig del av 1600- og 1700-tallssalmene er også tynnet ut. I nesten andre enden av historien er tidlig norsk 1900-tall blitt merkbart redusert: Anders Hovden (1860–1943) sitter igjen med halvparten (nå elleve egne salmer), mens Bernt Støylen (1858–1937) er enda mer redusert (fra tjue til åtte egne). Men begge er fremdeles bredt representert med gjendiktninger. Noen salmer som for mange vil høre med blant de umistelige, er forsvunnet, for eksempel «Fedrane kyrkja i Noregs land» (NoS85 743), «Gjør det lille du kan der hvor Gud har deg satt» (NoS85 748) og – kanskje mer overraskende – «Gud som har oss alle kjær» (NoS85 306).

2013-salmeboka har, i likhet med 1985-boka, gitt stoff fra Bibelen bred plass: fra Det gamle testamentet særlig tekster fra Salmenes bok, fra Det nye testamentet poetiske og liturgiske tekster samt gjendiktninger av enkelte evangeliefortellinger. En bønn fra dødehavsrullene i Qumran er også med: «Som toner i en evig sang». En betydelig del av bibelstoffet fins i bokas siste bolke: Bibelske salmer og liturgiske ledd (900–975). Senantikken og middelalderen er til stede gjennom skikkelser som Ambrosius («Folkefrelser, til oss kom», 390-tallet), Frans av Assisi og hans «Solsang» («Takk, gode Gud, for alle ting»; 1225) og Thomas Aquinas («Sion, pris din saliggjører»; 1263).¹⁹

Reformasjonstiden er bredt representert med salmer fra luthersk tradisjon, særlig Martin Luther (1483–1546, tretten salmer og fire gjendiktninger) og Paul Gerhardt (1607–76, åtte salmer og én gjendiktning). Gerhardts «Velt alle dine veier» er mye brukt ved gravferd og er blant hans best kjente salmer. Fra denne perioden er også de to eldste salmene i N13 skrevet av kvinner, nemlig den lutherske Elisabeth Crucigers «Guds son i krubba funnen» (1524) og den katolske Teresa av Ávilas «Ha ingen uro» (før 1582).

Den sentrale representanten for den dansk-norske ortodoksien i N13 er Thomas Kingo (1634–1703), som i antall riktignok er blitt redusert med en tredel fra

NoS85, til seksten salmer. Mye brukt er «Sorgen og gleden de vandrer til hope» og påskesalmen «Som den gygne sol frembryter», den siste særlig i forbindelse med påskegudstjenester. Petter Dass (1647–1707) har hatt en klar og stigende stjerne i salmebøkene. Landstads reviderte hadde sju av salmene hans, det samme har NoS85, mens 2013-boka har ti. Den ubestridt mest populære er «Herre Gud, ditt dyre navn og ære», men også «Om alle mine lemmer var fylt av bare sang» er en god del brukt i gudstjenestesammenheng. Fra denne perioden stammer også kveldssalmen av Dorothe Engelbretsdatter (1634–1716), «Dagen viker og går bort», som er bokas eldste salme skrevet av en norsk kvinne. Den vakre vektersalmen «Nå skrider dagen under» (NoS85, 807) er ikke kommet med i 2013-salmeboka. Det første verset, som fungerer godt som kveldssang, kunne svært gjerne vært beholdt.

Som i NoS85 er også pietistisk tradisjon godt representert i 2013-salmeboka, både europeiske og nordiske diktere. Fra dansk-norsk sammenheng står Hans Adolph Brorson (1694–1764) fremdeles sterkt, selv om han er blitt kraftigere beskåret enn Kingo: Ser man Brorsons egne salmer og gjendiktningene under ett, er han redusert til det halve (atten egne og åtte gjendiktninger). Av salmene hans har særlig julesalmen «Mitt hjerte alltid vanker» fått en renessanse i nyere tid, men «Her kommer dine arme små» og «Den store, hvite flokk å se» er også godt kjent.²⁰

De salmedikterne som har klart størst plass i 1800-tallsmaterialet, er på den ene siden de «folkekirkelige» dikterne Nikolaj F.S. Grundtvig (1783–1872), Magnus B. Landstad (1802–80) og Elias Blix (1836–1902), der Landstad særlig representerte norsk nasjonsbygging, og Blix var frontfigur for nynorsk som folkespråk. Sammenliknet med 1985-salmeboka er imidlertid også deres plass blitt mindre. Alle er redusert med omkring en tredel, slik at Grundtvig står igjen med tjueåtte egne salmer, Landstad med fjorten og Blix med trettifire. Trekker vi linjene tilbake til Landstads reviderte, er reduksjonen for de to sistes del enda en god del større. For Grundtvig er det noe annerledes: Hans plass ble atskillig styrket fra Landstad til NoS85, slik at han sett i et lengre tidsperspektiv har fått en mer fremtredende rolle. Han spenner også tematisk svært vidt, med sentrale salmer til alle de store kirkehøytidene. Blix står imidlertid også støtt i N13, med kjente salmer

som «No livnar det i lundar», «Med Jesus vil eg fara» og «Syng i stille morgonstunder», mens den generelt mer alvorspregede Landstad har fått en mer utsatt plass i boka.

Parallelt med disse «folkekirkelige» dikterne er også 1800-tallets lavkirkelige vekkelsestradisjon markant representert: Dette er videreført fra NoS85 til 2013-boka, med amerikanske diktere som Fanny Crosby (1820–1915) og Philip P. Bliss (1838–76) og svenske Lina Sandell (1832–1903). En stor diskusjon i arbeidet med Norsk salmebok 1985 var om man skulle ta med sanger fra slike tradisjoner, dvs. fra bedehus- og frikirkelige miljøer, noe Landstads reviderte hadde svært lite av. Man endte opp med å gå for dette i 1985-salmeboka, og mange av disse salmene, som hadde både norsk og utenlandsk opphav, er blitt svært mye brukt, i gudstjenester og kirkelige handlinger, men til dels også i radio og TV. Eksempler er «Navnet Jesus blekner aldri», «Kom, kom og hør et gledens ord» (Amazing Grace), «Blott en dag» og «Å, hvor salig å få vandre».²¹

Siden Landstads reviderte i 1985 var over seksti år gammel, var det allmenn enighet om at man trengte å få inn nye salmer, ikke minst siden det hadde vært en stor produksjon både i Norge og internasjonalt i perioden, for eksempel fra 1960-tallet av med visebølgen og med den miljø- og sosialetiske bevisstgjøringen. Det var dessuten også musikalsk og poetisk foregått en betydelig fornyelse. Til tross for at Salmer 1973 avhjalp savnet noe, ble behovet først virkelig møtt med NoS85. Den rommet mange nye diktere, både utenlandske og norske. Fra Norden var særlig danske og svenske diktere godt representert, svenskene Britt Hallqvist (1914–97) med ti salmer og Anders Frostenson (1906–2006) med hele atten. Fra Norge kom fornyelsen særlig med Svein Ellingsen (1929–), Eyvind Skeie (1947–) og enkelte lavkirkelige diktere, som Trygve Bjørkrheim (1904–2001; bl.a. «Han tek ikkje glansen av livet»), Haldis Reigstad (1939–; bl.a. «Tett ved sida mi går Jesus») og Aage Samuelsen (1915–87; «O Jesus, du som fyller alt i alle»).

Mens Landstads reviderte nesten utelukkende reflekterte en landsens, rural tilværelse, hadde NoS85 innslag av salmer som spilte en mer urbanisert verden, og også vår tids fordelings- og miljøproblemer. Dette er fulgt opp og styrket noe – men ikke mye – i 2013-salmeboka: Holger Lissners (1938–) «Gå gjennom byens lange, rette gater, du sommerlyse Helligånd» og Dag Aakres (1956–) «I en

kirke midt i byen» er eksempler på det første. Per Lønnings (1928–) «Gud, i en tid da alle krefter røyner» (også i NoS85) er et eksempel på det siste, med linjer som «Gud, i et år da luft og vann forgiftes, og ingen rettfærd eller likhet rår», og «Gud, på en jord som snart kan gå til grunne, rens du vår tanke og vår politikk».

De fleste av disse nyere dikterne er også å finne i N13, for manges del med flere salmer enn før. Fra norsk hold har Ellingsen og Skeie fått en enda sterkere posisjon, slik at disse to faktisk er dikterne med flest egne salmer i boka – Ellingsen er for øvrig den moderne salmedikteren som har fått størst gjennomslag i de skandinaviskspråklige salmebøkene.²² Hallqvist og Frostenson har også fått med flere salmer. Dette er med på å gi N13 et tydelig nåtidspreg – også siden disse salmedikterne spenner vidt tematisk sett. Eyvind Skeie, i sin tid husdikter i NRKs «Portveien» og «Sesam stasjon», bidrar blant annet med salmer til de fleste kirkelige høytider (unntatt påsketiden), sakramentene, trosartiklene, misjon, forvalteransvar, morgen og kveld, sorg, gravferd og håp. Et sterkt eksempel er en salme om barn som døde i mors mage: «Aldri fikk vi se ditt ansikt, aldri røre ved din hud. I et lukket rom du levde, skjult for alle, sett av Gud». Ellers er dikteren Edvard Hoem (1949–) kommet som et viktig tilskudd til boka. Han hadde ingen salmer i NoS85, men hele elleve egne i N13, f.eks. skapelsessalmen «Når heile verda syng mot Gud, da gryn den nye dag». En rekke andre nyere norske diktere er også representert med en eller flere salmer, av noe variabel kvalitet, blant annet er språket av og til flatt og billedspråket tradisjonelt.²³

Blant gjendiktere og oversettere har særlig Arve Brunvoll (1937–) fått større plass enn før (mer enn førti oversatte tekster, samt sju egenskrevne). Gjendikningene hans holder meget høy kvalitet, og mange av dem er mye sunget. Best kjent er kan hende «Deg å få skode er sæla å nå», som er mye brukt i gudstjenester og også i media.²⁴

PROFILER I NORSK SALMEBOK 2013

Norsk salmebok 2013 har videreført og styrket mye av det som var nytt i NoS85. Men i tillegg er andre trekk kommet til. For det første har det internasjonale fått en radikalt større plass i 2013-boka.²⁵ Dette kommer til syne i et stort antall salmer fra andre verdensdeler, fra land

som Argentina, Brasil, Filippinene, Ghana, India, Kina, Madagaskar, Namibia, Sri Lanka, Sør-Afrika og Ukraina.²⁶ De fleste er oversatt, men noen er også gjengitt i original språkdrakt. Det siste er tilfelle med et betydelig antall engelske og amerikanske salmer. I noen tilfeller er også den opprinnelige franske, tyske, latinske og til og med arabiske teksten gjengitt (f.eks. 635–637). Et overraskende stort antall salmer er gjengitt på svensk, hele tjuetre. Flere av disse kunne med fordel vært på norsk.²⁷ I det hele er svenske salmer tungt inne flere steder. Under avsnittet «Jesus, vår frelser» er fem av tolv salmer fra 1950 til i dag svenske (og tre av dem på svensk), og i avsnittet «Påsketiden» har et flertall av salmene etter 1920 svensk bakgrunn.²⁸

For det andre er en god del sanger fra moderne engelskspråklig lovsangs- og gospeltradisjon tatt med i N13, i både norske og engelske utgaver.²⁹ Enkelte av disse er poetisk og innholdsmessig svake, med svært enkle tekster og utdatert billedspråk, som for eksempel «Holy, holy, holy, holy» (223). Selv om de appellerer til en del og bidrar til bredde i salmeboka, har flere tekster så lite dybde og slitastyrke at de ikke burde vært tatt med. En del amerikanske spirituels som «Were you there when they crucified my Lord», «Nobody knows the trouble I've seen» og «Go tell it on the mountain» er imidlertid også blitt med og gir større tematisk variasjon til de engelskspråklige sangene. Også sanger fra moderne engelsk visetradisjon har kommet med, som for eksempel «Morning has broken», gjort kjent av Cat Stevens (på albumet *Teaser and the Firecat*, 1971), men egentlig diktet av Eleanor Farjeon (1881–1965) til en gælisk folketone.

Det språklige mangfoldet i 2013-boka blir desto mer markant som følge av det store antallet salmer på samiske språk – også dette er nytt fra 1985.³⁰ I alt er det seksten tekster fordelt likelig på de tre offisielle samiske språkene (nord-, lule- og sørsamisk) og på kvensk. Disse er tematisk særlig knyttet til høytidene jul og påske og kirkelige handlinger som dåp og begravelse. Nyere tids tenkning om urfolk og deres rettigheter har dermed fått tydelig nedslag i boka.

For det fjerde har også et par nyere kirkelige bevegelser satt tydelige spor i N13. Begge har utspring i klostermiljøer som har blitt populære pilegrimsmål, og begge har hatt stor appell overfor ungdommer: Det ene er Taizé i Frankrike

(femten salmer), det andre Iona i Skottland (åtte salmer). Mens sangene fra Taizé ofte er meditativt preget og synges gjentatt eller som kanon, er Iona-sangene mer visepregede og fortellende. Felles for begge typene salmer er deres økumeniske preg og at de vil engasjere til oppbrudd til et liv i enkelhet, nestekjærlighet og Jesus-etterfølgelse. Fra Taizé er trolig «Laudate omnes gentes» («Syng lovsang, hele jorden») best kjent; fra Iona er «I et skur ved Betlehem» (med fortsettelsen «gjemt i Josefs store trøye, lå Guds dyrebare Ord som et nyfødt barn i høyet») en god del brukt.

Det siste særkjennet ved 2013-boka som skal nevnes her, er tekster som representerer en utvidelse av salmesjangeren, i alle fall dersom man legger mer tradisjonelle kriterier til grunn. Her er det særlig tekster fra allmennlyrikken og nyere visetradisjon som er tatt inn. Hvilke tekster og hva som kan høre med i rammen av en salmebok, har vært diskutert atskillig både i allmenheten og i kirkelig sammenheng. Her fremstår boka som relativt romslig.³¹ En rekke 1900- og 2000-tallslyrikere, både vel- og mindre kjente, er representert: Einar Skjæraasen (bl.a. «Himlen blåner for vårt øye»), Olav H. Hauge (bl.a. «Alltid ventar eg å finna noko som gjev livet verd»), Arnulf Øverland («Snehvit er natten, klar og kald»), Halldis Moren Vesaas («Herre, du strenge, Herre, du milde») og Olav Aukrust («Gud, la ditt rike få vekse fram!»). Av nyere, mer visepregede diktere finner vi blant andre Kari Bremnes («Her e det et lite barn som kommer»), Erik Bye, Bjørn Eidsvåg (fem salmer, bl.a. «Som et barn ble du båret til meg»), Trygve Hoff (bl.a. «Nordnorsk julesalme») og Alf Prøysen («Nå har vi vaske golvet»). Tekster som til slutt ikke kom med, men der det var mye diskusjon, var Bjørn Eidsvågs «Eg ser» og Nordahl Griegs «Til ungdommen» («Kringstatt av fiender»)³²

For første gang har også salmer på dialekt fått plass i en norsk salmebok, noe som ytterligere understreker språkmangfoldet i N13. Eksempler er Prøysen og Eidsvåg, men i særlig grad nordnorske stemmer som Bremnes, Hoff, Trond Hellemo og Helge Stangnes. Det er imidlertid tankevekkende at andre deler av landet og ulike former for bymål nærmest ikke er representert. Dette kan skyldes tilfeldigheter: at det ikke fins egnet stoff, men speiler samtidig at salmediktning også i stor grad blir styrt av sosiale og kulturelle forhold.

NOEN ANDRE TENDENSER I 2013-SALMEBOKA

Ved siden av de mer generelle endringene i kirkesalmebokas profil, gjør også andre tendenser seg gjeldende i N13 – særlig sett i forhold til NoS85, som det er lettere å sammenlikne med enn Landstad, siden stoffet er så likt organisert. Hvor mye man kan avlese av dette om forandringer i religiøse, kirkelige og samfunnmessige forhold, er diskutabelt, men en del trekk er likevel verd å nevne: I 2013-boka har julesalmene fått mange nye tilskudd fra de siste tiår,³³ mens påsketiden har atskillig færre nye salmer. Fra de siste hundre år er faktisk Svein Ellingsens «Døden må vike for dødsrikets krefter» den eneste opprinnelig norskspråklige påskesalmen. Salmer til første trosartikkel, om skaperverket og Gud som Skaper, er blitt flere, med både norske og utenlandske bidrag.

Under andre trosartikkel er «Tro og tvil» blitt en god del utvidet, samtidig er mange sløyfet: bortsett fra én salme er alle mindre enn hundre år gamle, og mest nyere. Temaet tvil har fått betydelig større rom, men emosjonell tvil mer enn intellektuell tvil. «Stillhet og ettertanke» er kommet inn som nytt avsnitt; også her er alle salmene unntatt én yngre enn hundre år. Nytt er «Undring og lengsel», med ti salmer; åtte av disse er nye, halvparten fra de siste femti år – og med stor variasjon i form og innhold. Den famlende og søkende tro har dermed fått en markant plass i 2013-salmeboka. Avsnittet «Bot og omvendelse» er mye endret, med mer variert stoff, med mindre fokus på jeg-et og individuell selvransakelse og mer vekt på kollektivet og felles ansvar.³⁴

Et interessant trekk i N13 er at avsnitt som knytter seg til mer spesifikt kristelige eller tradisjonelt kirkelige temaer, i flere tilfeller er merkbart redusert fra NoS85. Avsnittet «Guds ord» er kraftig desimert, fra tjuetvåne til tolv salmer; fra NoS85 er det meste av det nyere utelatt, og nesten ingenting er nytt.³⁵ «Misjon» er redusert fra tjuetre til nitten: En rekke eldre salmer (ca. 1890–1940) er fjernet og relativt få er fra nyere tid, noe som kan gjenspeile svekket fokus på misjon eller i alle fall en endring i forståelsen av begrepet.³⁶ Temaet «Vigsling til kirkelig tjeneste» er også redusert i N13 og «Kirkevigsling og kirkejubileum» utelatt.³⁷

I den store bolken «Mennesket i Guds verden» er det skjedd en god del endringer. En nedgang fra ti til sju salmer «Ved bordet» samt lite fornyelse i utvalget kan tyde på en svekket tradisjon for bruk av bordvers. Til gjengjeld

er avsnittet med kveldssalmer styrket med en rekke vakre tekster, blant annet Erik Byes «Jeg synger meg en blå, blå salme». En betydelig fornyelse er også skjedd rundt temaer som «Forvalteransvar» og «Rettfærd og fred», der både eldre og (særlig) nyere salmer reflekterer et økt sosialetisk engasjement: Mens NoS85 har i alt tjuetvåne, har N13 tretti-åtte salmer.

Et siste, svært interessant trekk som skal nevnes her, er avsnittet «Nød og klage». Tidligere salmebøker, også 1985-boka, er fra mange hold blitt kritisert – og med rette – for ikke å ta opp eller å sette sterkt nok ord på det tragiske i tilværelsen, og da særlig det uforklarlige og meningsløse.³⁸ Selv om avsnittet bare har åtte salmer, rommer det flere interessante og svært ulike bidrag – tiden vil vise i hvilken grad de blir tatt i bruk. Ellers kunne det etter min mening under en rekke andre bolker vært ønskelig med flere «nedstemte» salmer, som setter ord på og gir rom for lengsel, savn, fortvilelse og opplevelse av gudsfravær. For eksempel har påsketiden knapt mer enn én slik (Anders Frostensons «Kornet har sin vila»), jula knapt noen – de aller fleste er høystemte og lyse i tekst og tone.³⁹ På dette området favner 2013-boka ikke bredt nok i spekteret av moderne menneskers livsfølelse og troserfaringer. Til sammenlikning lodder mange salmer i Salmenes bok i Det gamle testamentet dypere ned i mørket, for eksempel Salme 22.

SALMEBOKA SOM BOK: DET PARATEKSTLIGE

Hvordan en bok ser ut, kjennes, og til og med lukter, hører med til budskapet boka formidler. For en salmebok er dette som nevnt viktigere enn for de fleste andre bøker. Jeg kan her bare berøre noen få, men sentrale elementer: introduksjonsstoff, salmeoppsett, sideoppsett, tilleggsstoff og forholdet nynorsk/bokmål, og med hovedvekt på 2013-boka.

Introduksjonsstoffet i N13 er holdt på et minimum, som i Landstad og NoS85. Her kunne man gitt rom for mer, gjerne bak i boka. En kort beskrivelse av bakgrunnen for og prosessen rundt boka ville vært verdifull for den interesserte allmennhet, som mindre enn før kan forventes å ha kjennskap til dette. Under Tegn og forkortelser omtales «den felleskirkelige salmelisten fra 2008», uten noen angivelse av hva det er, hvor den er å

finne, eller hva hensikten er med den.⁴⁰ Dette fremtrer som insider-informasjon, som noe for de spesielt interesserte. Innholdsfortegnelsen er tematisk ordnet, med hoved- og undertemaer gjengitt som i NoS85, men til forskjell fra denne fremstår den som mer uoversiktlig, særlig fordi overskriftene er gjennomført venstrestilt (i NoS85 midtstilt) og konsekvent gjengir bokmål og nynorsk parallelt.

En viktig nyvinning i 1985-boka var at salmene gjennomgående var satt opp som poetiske tekster, det vil si med linjeskift i tråd med versmålet. Dermed trådte tekstene tydelig fram som det de er, som dikt, og i en estetisk form som speiler den pregnansen slike tekster har. I Landstads reviderte var tekstene satt opp som prosa og i to tette avisaktige spalter. Dette var praktisk, fordi man sparte plass, men kunstnerisk sett svært uheldig. 2013-salmeboka følger her i prinsippet NoS85, men tar i praksis samtidig estetisk sett noen skritt tilbake mot Landstad. Dette skyldes særlig to ting: det store antallet tekster og de mange parallelloppsettene. Den totale tekstmengden gjør at det generelt pakkes mer, til dels langt mer, inn på sidene, med mindre luft og rom som resultat. Dessuten må man i mange flere tilfeller enn i NoS85 løse problemene med (for) lange linjer med unaturlige linjedelinger, der enkeltord o.l. fortsetter på en egen linje, noe som også er estetisk skjæmmende.⁴¹ Et godt eksempel på dette får man dersom man sammenlikner oppsettene på «Blott en dag, ett øgonblick i sänder» (NoS 490 vs. N13 489) – 2013-salmeboka faller i dette og flere andre tilfeller helt igjennom.⁴²

I tillegg har man – mer konsekvent enn i NoS85 – gjennomført en «loddrett» organisering av stroferekkefølgen i salmer med mange strofer (som derfor trenger to spalter), med den følge at tekstbildet bikker mot venstre og ofte gir et skjevt inntrykk. Dette forsterkes av at de midtstilte strofene generelt er plassert lengre mot venstre (med mindre innrykk) enn i NoS85. 1985-salmeboka bruker mer midtstilling enn N13 og får dermed et mer harmonisk og balansert preg. Man kan hvile ved tekstene, mens tekstbildet i 2013-boka ofte fremstår som flimrende. Her har estetiske hensyn tydelig måttet vike for ønsket om å få med mest mulig stoff. Noe av dette bør imidlertid lett kunne justeres i seinere utgaver, blant annet ved å utnytte ubrukt plass på slutten av underkapitler, sette opp flere

salmer i enkeltspalte, sentrere sistestrofen i flere salmer, og muligens også unngå mange av linjedelingene. Dette bør kunne gjøres uten å trenge mer plass.⁴³

Sideoppsettet i 2013-salmeboka er til forveksling likt NoS85, men med én tydelig forskjell: Hver hoveddel er nederst på sidene utstyrt med en liten logo. Selv om disse er vakre i seg selv, har de begrenset nytteverdi og bidrar til å fylle opp sidene enda mer.⁴⁴ Sammen med salmeoppsettet gir dette boka et overlesset og unett uttrykk, mer som en organisasjonssangbok (ikke noe galt sagt i og for seg om slike) enn som en kirkesalmebok, med den stilfullhet man kunne ønsket seg for en slik.

Hovedutgaven av 2013-boka, menighetsutgaven, har i tillegg til selve salmedelen en betydelig mengde tilleggsstoff, som nevnt ovenfor. Norsk bønnebok (2002, rev. 2013) utgjør stordelen av dette: Den rommer i tillegg til bønner fra ulike tider og fra hele verden også Luthers lille katekisme samt noen enkle liturgier. Dette stoffet fyller en bok som er full enda fullere. Tross gode hensikter er det flere grunner til at stoffet bør tas ut: Det blir for omfattende, innholdsmessig og fysisk: Selv om boka i høyde og bredde har samme format som NoS85, er den mye tykkere og mer klumpet. I tillegg utgjør bønneboka en type materiale som gir salmeboka en indrekkelig orientering heller enn en folkekirkelig: Dette er stoff som for en stor del taler til en avgrenset gruppe og innenfor bestemte fromhetsmønstre.⁴⁵ For mange med et mer «alminnelig» forhold til kirke og tro virker dette fort fremmedgjørende.⁴⁶ Mens enkelte andre trekk ved salmeboka peker i en mer åpen retning, blant annet ved en bredere forståelse av sjangeren salme, bidrar dette stoffet til å snevre den inn: Det (over)tar rett og slett for mye plass.

Som NoS85 har også 2013-boka verdifulle registre over forfattere, oversettere og komponister, men i tillegg dessuten et tema- og sjangerregister. Valg av temaer virker noe tilfeldig og utvalget av salmer under enkelte temaer er smalt, særlig hva angår «Diakoni» og «Omsorg for skaperverket». Disse temaene kunne gjerne vært sløyfet og erstattet med flere krysshenvisninger i selve salmedelen.⁴⁷ Det er nyttige registre over salmer på samisk og kvensk, men i vår internasjonale tid ville det vært like selvsagt å ha slike også for de andre fremmedspråkene.⁴⁸ Selv om en del skrivefeil og liknende er rettet opp fra første opplag, er det mer igjen.⁴⁹

1985-salmeboka var den første salmeboka der fordelingen bokmåls- og nynorsksalmer ble systematisk gjennomført, med henholdsvis 60 og 40 prosent. Dette var en betydelig forbedring siden man da fikk en bok som ga alle en felles og enklere tilgang til stort reservoar av salmer på begge målformer. Problemet med paratekstlig stoff som innholdsfortegnelse, bibeltekster, registre m.m. ble løst gjennom to utgaver av boka, der slikt var gjengitt i hver sin målform. 2013-salmeboka har beholdt fordelingen 60/40 for salmenes del, noe som er svært bra. Men for det øvrige stoffets del forsøker man å kombinere målformene i én utgave. Dette er en utilfredsstillende løsning, som gir et stort antall tekstdubleringer og gjentakelser, med den følge at oppsettet blir rotete, stoffmengden sveller atskillig ut, og bokmål nokså gjennomført får synge førstestemmen. Mange salmer, og mange som er mye brukt, er gjengitt i begge målformer, vanligvis med bokmål først. I slike tilfeller er det sannsynlig at bokmål ofte vil «vinne», også i kirker der nynorsk ville vært det normale førstevalg. Måten forholdet mellom målformene er forsøkt løst på i 2013-boka, bør vekke språkpolitisk engasjement.⁵⁰

KONKLUSJON: SALMEBOKA SOM ARVESTYKKE

Nå er det tid for å vende tilbake til spørsmålet om utgivelsen av den nye salmeboka var nødvendig, og i så fall hvorfor eller hvorfor ikke. Det er selvsagt ikke noe enkelt svar på dette. På den ene siden rommer boka mange nye og verdifulle tilskudd: 364 av salmene fantes ikke i 1985-boka (mens 585 er beholdt).⁵¹ Samtidig fremtrer N13 i lange partier som en revisjon og repetisjon av NoS85: i organisering, rekkefølge, utvalg og oppsett, uten at det er opplagt at det som er tilført, utgjør en kvalitativ forbedring, en virkelig nyvinning.

N13 er på mange måter tidsriktig: Den har internasjonal orientering, språklig mangfold, stoff fra senere tiårs populærmusikk (gospel, lovsang) og tekster som speiler moderne fromhetstrender (inderlighet, religiøs åpenhet og lengsel). Det blir også tydelig at det er områder der salmesjangeren ennå har en vei å gå, for eksempel med flere salmer som setter ord på eksistensiell nød og fortvilelse, og flere som speiler en mer urban verden. Boka har begynt på denne veien, men den skulle hatt mer å gå på, mer materiale å ta av.

2013-boka legger mye vekt på fellesskap på tvers av kristne kirkesamfunn (det økumeniske), noe som i og for seg er positivt; temaet religionsdialog ser imidlertid ikke ut til å ha vært på sakskartet.⁵² Til tross for et bredere tilfang av tekster fra moderne lyrikk og visesang og et stort utvalg julesalmer, fremstår N13 også alt i alt som mindre folkekirkelig orientert enn 1985-salmeboka. Det omfattende tilleggsstoffet, bokas utforming, profilen på sjangerregisteret o.a. bidrar til at den kommuniserer mer med den «indre kjerne» og tverrkirkelig enn med bredden av medlemmer i Den norske kirke. 2013-boka er – annerledes enn med NoS85 – ikke en bok man gir den jevne konfirmant i gave. Skal den bli attraktiv som «kulturgenstand», må den slankes og strammes opp atskillig i både form og tekstmengde. Det blir altfor mye av det gode – og av det mindre gode.

Konklusjonen min blir, summa summarum, at utgivelsen av denne salmeboka dessverre har vært prematur: Det er ikke gått lang nok tid i samtids- og salmehistorien. Andre foreslåtte løsninger ville vært bedre, enten å lage et nytt tillegg til 1985-boka, lik Salmer 1997, eller eventuelt to bind med én (lang)varig bok med kjernesalmer og én som skiftes ut ved behov.⁵³ Omfanget til den nye salmeboka kan også sette fremtidige salmebokutgivere i klemme, og til og med bidra til propp i salmeløpet: Skal man for eksempel om et par tiår lage et nytt tillegg til N13, med den følge at mengden salmer sveller ut til det nesten u håndterbare? Eller skal man allerede da gå løs på den svært arbeidskrevende prosessen med å skjære til en ny og forhåpentlig strammere bok? Eller må man bare satse på å leve tretti til førti år med den boka man har, og ved behov plukke fram nye salmer mer eller mindre tilfeldig til kirkelig og annen bruk?

Det er i stor grad Kirkerådet, sentralorganet for Den norske kirke, som har satt i gang og styrt prosessen fram mot 2013-salmeboka. Kirkerådet har hatt stor myndighet og har kunnet ta avgjørelsen om en, to eller ingen ny salmebok, samt om forskjellige slag tilleggsstoff. Ønsket om ny salmebok har ikke kommet fra grasrota, fra den alminnelige bruker: Svært mange som har brukt 1985-salmeboka, har trolig hatt mer enn nok med å gjøre seg kjent med den og gjøre den til sin. Salmeboka fra 2013 inngår som ledd i en sentralkirkelig reformiver i møte med vår tids utfordringer i forholdet kirke–samfunn,

der botemidlet for en stor del har vært å lage noe nytt. I hvert fall for salmebokas del er det tvilsomt om det har vært heldig. Det korte tidsintervallet mellom NoS85 og N13 har betydd at samme generasjon har hatt hånd om begge bøker, og slik langt på vei lagt premissene for neste generasjon. Det omfattende arbeidet med boka har sentralt og lokalt lagt beslag på knappe ressurser, personalmessig og økonomisk. Salmeboka risikerer også å bli rammet av inflasjonens logikk: Stilt overfor faren for fall i verdi forsøker

man å kompensere med økt utgivelsestempo. Men sluttresultatet blir fort motsatt: at varen, boka, oppleves mindre verdifull, nettopp fordi den fremstår som mindre varig.

En salmebok hører til en kulturs mest dyrebare gjenstander. Den har vært og bør også i framtida være et arvestykke som overleveres fra én generasjon til – minst – neste generasjon.

IFIKK, Universitetet i Oslo
reidar.aasgaard@ifikk.uio.no

Noter

- 1 Den store interessen NRK-sendingen «Salmeboka minutt for minutt» (nov. 2014) ble møtt med, reflekterer noe av den betydningen boka ennå har i allmennheten.
- 2 Det er ellers bare enkelte områder jeg kan berøre her. For eksempel vil jeg ikke komme inn på temaet kjønn i salmene, et spørsmål som har vært mye drøftet.
- 3 I en salme hører tekst og melodi tett sammen; svært ofte er det nettopp kombinasjonen som «gjør» salmen, som får den til å leve. I det følgende kan jeg imidlertid bare fokusere på tekstene og forhold knyttet til dem.
- 4 De fleste større kirkesamfunn i Norge – også enkelte kristne organisasjoner innenfor Den norske kirke – har egne sang- og salmebøker, som i likhet med Norsk salmebok 2013 speiler deres historiske bakgrunn, teologiske tyngdepunkt og særegne fromhetstradisjoner. Disse kan vi naturlig nok ikke behandle her. Mange kjente salmer er imidlertid økumeniske i innhold og brukes i en rekke ulike kirkesamfunn.
- 5 Et eksempel på dette er Stig Wernø Holters lederartikkel i Norsk hymnologisk forenings nyhetsblad 4/2013.
- 6 Det vil si noe liknende med Salmer 1973 og Salmer 1997, men av atskillig større omfang. Et annet alternativ var å utsette arbeidet med en ny bok. Se Kristensen 2013: 51–61 for en kort redegjørelse for tilbivelsesprosessen. Se ellers *Salmebokforslaget 2008. Supplerende materiale*, 2009 (innledningskapitlet).
- 7 Siste delen (nr. 843–86) var et tillegg til den opprinnelige Landstad med «Åndelige sanger for hjemmet», bl.a. populære sanger som ikke videre passet inn i opplegget for boka, men som gjorde boka mer anvendelig, f.eks. i hjem og skole.
- 8 En god del salmer har blitt flyttet over i andre bolker og seksjoner, noe som har bidratt til en mer ryddig sortering og en klarere struktur enn i NoS85.
- 9 Den siste, Olsok, er riktignok flyttet fra «Livet i Guds verden». Ellers har Kristi åpenbaringsdag fått en egen seksjon, og salmer for langfredag og påskeaften som sto sammen i NoS85, har fått hver sin seksjon, mens siste søndag i kirkeåret («domssøndagen») er fjernet som eget avsnitt.
- 10 Mens NoS85 har «Takk og tilbedelse», har N13 tilføyd «Lovsang».
- 11 Mange av endringene har gitt en bedre organiseringslogikk, også teologisk: F.eks. er «Dåpen og troen», «Bønn og forbønn» og «Misjon» flyttet til Den hellige ånd-bolken.
- 12 Nynorskoverskriften har «Truskap og etterfølging». «Troskap» eller «trofasthet» ville vært bedre også på bokmål, bl.a. fordi «hengivelse» språklig sett har en biklang av føleri.
- 13 Jf. også «trosopplæring» som temaer i registrene bakerst i N13. Underlig nok er en god del av salmene i «Ved sengen» og «For de minste» ikke tatt med i disse temaregistrene.
- 14 Tore Thomassens (1955–) mye brukte «Liten, men god som gull» kunne gjerne ha utkonkurrert et par av de andre «For de minste»-salmene. Kanskje kunne også speiderbønnen, «Kjære Far i høye himmel, hør mitt hjertes stille bønn», vært tatt med blant barnesalmene? Selv om den ikke er stor poesi og også kjønnskjev, er den velkjent og mye brukt i folkekirkelige sammenhenger.
- 15 Et visst unntak er NoS85. Siden den hadde både nynorsk- og bokmålsutgave, hadde de siste bolkene (bibelske salmer o.a.) i utgavene tekstene på hhv. nynorsk og bokmål.
- 16 Landstads reviderte har også hatt liknende tillegg, men de har vært av langt mindre omfang. I pocketutgaven av N13 er disse bolkene utelatt.
- 17 Man har i N13 i en del tilfeller der salmer i NoS 85 var upresist plassert kronologisk, ordnet dem i riktig rekkefølge. Men av uklare grunner er det også mange tilfeller i N13 der nye salmer (både eldre og nyskrevne) ikke er plassert kronologisk, f.eks. 295; 303; 484; 667;

- 680; 702 og 803. – Det er også overraskende at tekster som er lette bearbeidinger av Salmenes bok, ofte er plassert sist i den bolken de tilhører (f.eks. 384–86; 565). Det (idé)historisk naturlige, siden Salmenes bok beviselig er den eldste jødiske og kristne samsamling, ville vært å ha dem først. – I avsnittet «Om kved til bibelske salmer» (900–975) står salmene naturlig nok ikke i kronologisk rekkefølge, men det er uklart hvilket prinsipp for organisering som er fulgt. Det klart mest hensiktsmessige ville vært å holde seg til rekkefølgen av skrifterne i Bibelen.
- 18 Når det gjelder utvalg av strofer og revidering (ev. tilbakeføring) av språkform i den enkelte salme, er det fra NoS85 til N13 gjort få forandringer. 2013-salmeboka fremstår på dette området som en tilnærmet kopi av 1985-boka. To positive unntak: Elias Blix' «Himmelske Fader, herleg utan like» har fått tilbake andreverset («Rammungar ropar, og du gjev dei mette»), som verken var med i Landstad eller NoS85), og en åttestrofes utgave av «Herre Gud, ditt dyre namn og ære» er gjengitt i (nesten) opprinnelig språkdrakt.
- 19 Tellingen av salmer her og i det følgende er gjort ut fra registrene i N13, og kan i enkelte tilfeller være noe upresis. Hovedtendensene tallene vitner om, er likevel signifikante.
- 20 «Mitt hjerte alltid vanker» fins for eksempel på et stort antall cd-innspillinger fra de siste få år, se itunes.no.
- 21 «Navnet Jesus» ble i 2007 av radiolyttere kåret til den mest populære salmen, se f.eks. <http://www.nrk.no/kultur/her-er-dei-mest-populaere-salmane-1.12054304> (sett 12.04.2015).
- 22 Se Aasgaard 2004: 141.
- 23 Et par eksempler er Hans Arne Akerø (1949–) med «Vi kommer fra Østen. Vår reise er lang» (som har et underlig refreng), og Vidar Kristensen med den vakre oversettelsen «Morgon mellom fjella», men og med den overdidaktiske og poetisk ujevne «I Guds rike gjelder ikke samme målestokk som her» (så også 634). Plasseringen av enkelte salmer er tvilsom, f.eks. er Trygve Bjerkreims «Det strømer av ei livselv av lukke» svak som dåpsalme.
- 24 Se f.eks. itunes.no.
- 25 Innslaget av salmer fra utenfor den vestlige kulturkrets var et nygrep i NoS85, men de var få (f.eks. den tanzanianske «Han er oppstanden. Halleluja!» og den japanske «Visdomsbøkers ord». Den siste har vært lite brukt og er utelatt i N13).
- 26 Ikke minst har bøkene og arbeidet til Sindre Eide og Estrid Hessellund betydd mye for å gjøre dette materialet kjent.
- 27 Norske Erik Hillestads fine «Vem har tånt den stjärnan» (med melodi av Carola Häggkvist) kunne gjerne vært gjengitt på norsk. I alle fall i ett tilfelle har man gått bort fra norsk i NoS85 til svensk i N13: «Med Jesus fram i de bästa åren».
- 28 Se ellers Aasgaard 2004 for en sammenlikning av de skandinaviskspråklige salmebøkene og likheter/ulikheter i nordiske salmetradisjoner. Der pekte jeg på at nyere norske salmebøker har hentet langt flere salmer fra nabolandet Sverige enn motsatt. Dette er en trend som er styrket ytterligere med N13, spesielt språklig sett.
- 29 Tema- og sjangerregisteret har en oversikt over disse.
- 30 Salmer 1997 hadde atten samiskspråklige salmer samlet bakerst. I N13 står slike salmer sammen med beslektede salmer ellers, som oftest med parallelltekst på norsk eller andre språk.
- 31 Siden en salmes livslengde i stor grad avhenger av et godt samspill mellom tekst og melodi, har nok det av og til vært bestemmende for om en tekst har blitt med eller ikke.
- 32 Diskusjonene i offentligheten, Kirkerådet og Kirkemøtet m.fl. om hva slags tekster som kan høre med i en salmebok, var svært interessante, og reflekterer – i tillegg til det teologiske – også aktuelle kulturelle, kirkepolitiske og litterære forhold. Dette er det imidlertid ikke mulig å gå inn på her.
- 33 Tilsvarende er også Maria budskapsdag blitt betydelig styrket (ni måneder før jul).

- 34 En liknende tendens er synlig også i avsnittet «Trengsel og trøst».
- 35 Noe er i tillegg bare importert fra NoS85s avsnitt «Til åpning», som er sløffet i N13.
- 36 At avsnittet i N13 er flyttet til tredje trosartikkel (Ånden/kirken) fra andre trosartikkel i NoS85 er også interessant i denne sammenheng.
- 37 Noen av salmene i den siste gruppen er omplisert til andre avsnitt.
- 38 Ellers har også avsnittet «Det kristne håpet» blitt atskillig endret, med mye eldre stoff sløffet, og en del tilvekst fra vår tid, men likevel noe tynt. Antallet salmer er redusert fra tjuetatte til nærmere tju.
- 39 Særlig siden Landstads «De hyrder stirrer i natten ut» ikke kom med i N13 fra NoS85.
- 40 Dette er en liste med ca. 270 felleskirkelige salmer som ble laget i 2008 og som seksten kirkesamfunn og organisasjoner «kunne gå god for» (Kristensen 2013: 55). I N13 er slike salmer merket med et eget symbol. I registerdelen kunne det godt ha vært en (nummer)oversikt over disse salmene.
- 41 Også NoS85 kunne med fordel hatt færre slike linjedelinger.
- 42 Andre nokså vilkårlig valgte eksempler er «En krybbe var vuggen», «Å, tenk eingong når alle fram skal stemna», «På nåden i Guds hjerte» (v. 2–3), «Sis nouse, henkeni taivhaasseen», «Guds hus er eit under», «O bli hos meg».
- 43 Noen tilfeldig valgte eksempler: 111 v. 6 og 705 v. 4 klemmes opp i et hjørne, også 716 v. 3 (mens 717 v. 2 på samme side er midtstilt); 762; 777–778 har mer enn nok plass til at begge kunne settes i én spalte; det samme gjelder 899, der oppsettet virker uryddig; 131 fortjener også å stå i én spalte.
- 44 Logo for «Mennesket i Guds verden» er ellers svært lik Redd Barnas logo.
- 45 Vedtaket om å gjøre dette, ble gjort av Kirkerådet, ikke Kirkemøtet, og det skulle ikke være noe i veien for ved første og beste anledning å gjøre dette om.
- 46 Norsk bønnebok fins dessuten som egen bok og kommer mer til sin rett der. Ved å sløyfe denne delen i menighetsutgaven av N13 ville man kunne bruke mer plass på salmebolken og løst alle problemer med fullpakke sider, uheldige linjedelinger og lignende.
- 47 Det ser ellers ut til at N13 generelt har færre krysshensvisninger til andre relevante salmer enn NoS. Dette gjelder f.eks. for Olsok- og Jonsok-avsnittene; også høsttakkefest kunne hatt flere, f.eks. til «Nå la oss takke Gud». Registrene for copyright og originaltitler er ellers for de spesielt interesserte og kunne med fordel vært satt i mindre typer og to spalter (også i storskriftutgaven). De tar unødvendig mye plass (hele 44 sider). I storskriftutgaven bør dessuten innholdsregisteret stå med stor skrift, slik at også dette blir egnet for svaksynte.
- 48 NoS85 hadde et lite register med ordforklaringer; N13 kunne også med fordel ha det. Tittelen «Tematisk register og sjangerregister» er for øvrig ikke helt dekkende, siden det også inneholder oversikter over salmer på samiske språk og kvensk. – Ang. annet bokutstyr: Menighetsutgaven har tre nyttige leseband. Det ville være en stor fordel å ha dette også i pocketutgaven, siden denne – som er mye mer hendig – trolig vil bli brukt vel så mye av enkeltpersoner (til lesning, personlig oppbyggelse osv.).
- 49 For eksempel: 148 og 483 mangler oversetter (+ ev. rettighetshaver på oversettelsen); 501 mangler avfattelsesår (ukjent?); for 210 og 633 angis ikke språk; 767: «Jesus navn» skal være «Jesu navn»; i forfatterregisteret fremkommer det ikke at Petter Dass-salmen er en dublett (1 og 278). I komponistregisteret markeres slikt gjennom å ha den ene i parentes.
- 50 Igjen: Ved å sløyfe Norsk bønnebok og en del annet ekstrastoff vil (le) det gi muligheter for å finne løsninger som ivaretar nynorsken bedre.
- 51 «Bibelske salmer og liturgiske ledd» (bolk IX i N13, nr. 900–991) er ikke inkludert her. Av de 364 nye er 124 fra S97.

- 52 Et betydelig antall salmer vil kunne egne seg til bruk i jødisk-kristne og muslimsk-kristne møtepunkt, selv om sang-/salmetradisjonene er svært ulike. Hva med en felles salmeliste også for slike sammenhenger?
- 53 Se Kristensen 2013: 55–57. Begrunnelsene som gjengis der om behovet for en ny salmebok, framstår som lite relevante, og kunne vel så gjerne vært brukt til å begrunne det motsatte: behovet for et nytt salmeboktillegg (i stedet for S97). I den kirkelige prosessen har arbeidet med ny salmebok blitt gjort til ett av flere elementer i gudstjenestereformen i Dnk (som begynte i 2004). Denne sammenkoblingen er et feilgrep. Det knytter salmeboka som kulturbok for tett opp til gudstjenesten og utviklingen av den. Salmeboka har en langt bredere *Sitz im Leben*: Den hører ikke bare til i kirkerommet, men i hjemmet, andre sosiale settinger og i medie- og kulturlivet generelt. Og like alvorlig: Sammenkoblingen kan bidra til å styre det naturlige løpet i utviklingen av nye salmer, fordi det ikke tar nok hensyn til den egendynamikk og selvstendige historie som denne formen for diktning har og må ha, og også det samspillet som sjangeren trenger å ha med samtiden. I begge tilfeller risikerer man å gjøre salmen til en (indre)kirkelig fange i stedet for en samtalepartner fra litteraturen og allmennkulturen.

Litteratur

- Austrheim, Marie Mundal, «Salmebok 2008: Dei nyskapande salmane», masteroppgave i musikkvitenskap, Universitetet i Oslo, 2010.
- Bergheim, Irene, *Døren høy og porten vid: Salmetoner i norske salme- og koralbøker fra reformasjonen til forslag til ny salmebok 2013*, Oslo: Akademika, 2013.
- Holter, Stig Wernø, *Nyhetsbrev for Norsk hymnologisk forening*, 4/2013 (lederartikkel), <http://www.norskymnologiskforening.no/wp-content/uploads/2013/12/809385769bde9e9d74986ce39abff9a965f41.pdf> (sett 12.04.2015).
- Holter, Stig Wernø m.fl., *Nytt norsk salmeleksikon* (3 bind), Trondheim: Akademika, 2011–13.
- Hymns in English: A selection of hymns from the Norwegian Hymn Book 2013*, Stavanger: Eide, 2014.
- Kristensen, Vidar, *Salme glede! Introduksjon til Norsk salmebok 2013*, Stavanger: Eide, 2013.
- M.B. Landstads Kirkesalmebok, revidert og forøket av stiftsprost Gustav Jensen* (Landstads reviderte), Oslo: Andaktsbokselskapet, 1924.
- Norsk salmebok*, Oslo: Verbum, 1985.
- Norsk salmebok 2013*, Stavanger: Eide, 2013 (menighetsutgave).
- Norsk salmebok 2013*, Stavanger: Eide, 2013 (pocketutgave).
- Salmebok 2008. Forslag til ny norsk salmebok, Del 1: De nye salmene*, Bergen: Eide, 2008.
- Salmebokforslaget 2008: Supplerende materiale*, Oslo: Kirkerådet, 2009.
- Salmer 1973: Liturgikommissionens prøvehefte*, Oslo: Andaktsbokselskapet, 1973.
- Salmer 1997, tillegg til Norsk salmebok*, Oslo: Verbum, 1997.
- www.kirken.no (søk på: Norsk salmebok 2013)
- www.norskymnologiskforening.no
- www.norsksalmebok.no
- Aasgaard, Reidar, «Kvart folk og tungemål sin lovsong fram skal bere: En sammenlikning av de danske, svenske og norske salmebøkene», *Norsk Teologisk Tidsskrift* 105 (2004): 129–48.

